

Hoofstuk 3

3 Noordmans se teologiese beweging in *Zondaar en bedelaar*

3.1 Inleiding

In **hoofstuk 2** is genoem dat Noordmans se moeilike eksistensiële omstandighede in 1945 bygedra het tot die diepsinnige teologiese krag van sy meditasie. Die inhoud van *Zondaar en bedelaar* is onder die loep geneem en die wyse waarop Noordmans die *heuristiese terme*, *sondaar* en *bedelaar* ontwikkel en teenoor mekaar plaas, is vergelyk met die funksionering van karikature in ‘n spotprent. Daar is genoem dat Noordmans se skets van die verhouding tussen *sondaar* en *bedelaar* in hierdie ondersoek as *heuristiese instrument* ingespan gaan word. Laastens is die eksegetiese stemme van Hultgren, Herzog II, Pierson, Calvyn en Groenewald aangebied om as klankbord te dien vir die perspektiewe wat Noordmans se meditasie oor die gelykenis van die sondaar (Lukas 18:9-14) en die gelykenis van die bedelaar (Lukas 16:19-31) na vore bring.

Dit sou simplisties wees om Noordmans se ingewikkelde meditatiewe eksegetiese oorhaastig as *anakronisties* of *onwetenskaplik* af te maak sonder om sy *beweging* te probeer verstaan. Daarom was die toon waarin die eksegetiese gespreksgenote in **hoofstuk 2** aan die orde gestel is eerder beskrywend as evaluerend omdat Noordmans se *beweging* – ‘n term wat aan De Knijff ontleen is – nog nie leer ken is nie.

De Knijff sien ‘n direkte samehang tussen Noordmans se spesifieke manier van Bybeluitleg en sy meditatiewe inslag. *Meditasie* is ‘n hermeneutiese grondgegewe, ‘n omskrywing van die wyse waarop die mens die Heilige Gees en jouself in ‘n enkel handeling veronderstel. Dit beteken, volgens De Knijff, dat ‘n mens ‘n meditatiewe teoloog “niet te snel mag fixeren: men moet zijn beweging leren kennen.”¹⁸¹ ‘n Mens kan syns insiens egter die beweging van ‘n teoloog alleen met behulp van vasgestelde punte uit sy werk omskryf.¹⁸² Indien de Knijff gelyk het, kan die gelykenisinterpretasies van Noordmans op besondere wyse ‘n geleentheid

---

¹⁸¹ H. W. de Knijff, *Geest en gestalte*, O. Noordmans’ bijbeluitlegging in hermeneutisch verband, Tweede druk, Kampen: J. H. Kok 1985, p. 13.

¹⁸² De Knijff, *Geest en gestalte*, p. 13.

bied om sy beweging te leer ken, aangesien die gelykenis¹⁸³ by uitstek dié literêre vorm is waarin die ganse wetmatigheid van *gees* en *gestalte* uitgedruk word.¹⁸⁴ Die hoeveelheid wat ‘n mens in ‘n enkel meditasie van Noordmans oor sy teologie kan leer, moet nie onderskat word nie. Hy skryf met die oortuiging dat in “ieder bijbelwoord en in iedere toespraak spreek de hele waarheid Gods.”¹⁸⁵ Dit beteken nie dat ‘n enkel meditasie as vertrekpunt gebruik kan word in ‘n poging om die teologie van Noordmans te sistematiseer nie. Daarvoor is die omvangrykheid, veelsydigheid en veelsoortigheid van sy *oeuvre* net te groot.¹⁸⁶

In hierdie hoofstuk word daar gepoog om aan die hand van ‘n vasgestelde punt in Noordmans se werk, naamlik sy meditasie *Zondaar en bedelaar*, sy beweging as teoloog beter te leer ken. Terselfdertyd is die bedoeling om deur ‘n verkennende blik op sy teologie, Noordmans se gelykenisinterpretasie in die meditasie *Zondaar en bedelaar* beter te begryp.

3.1.1 Toonaard van en invloede op Noordmans se teologie

Sonderen wys daarop dat Hasselaar en Paul opkom vir ‘n *trinitaries-predestinasiaanse*, Haarsma vir ‘n *trinitaries-eklesiologiese* en De Knijff en Neven vir ‘n *pneumatologies-antropologiese* interpretasie van Noordmans se werk.¹⁸⁷ Hierdie breë tiperings van Sonderen moet versigtig oorweeg word.¹⁸⁸ Nie één van die onderskeie teoloë waarna Sonderen verwys,

---

¹⁸³ Vgl. De Knijff, *Geest en gestalte*, p. 180: “Dat de gelijkenis de maximale en noodzakelijke uitdrukkingvorm is van koninkrijk en kruis en hun onderlinge relatie, betekent, dat de taal het midden der openbaring bij uitstek is, en dat niet op bijkomende (en bijkomstige) wijze, maar intrinsiek: de openbaring is in de gestalte van taal werkelijkheid. In de gelijkenis (en daarmee de ganse Heilige Schrift) brengt God zichzelf ter sprake. Wij plaatsten hier Noordmans dicht bij E. Fuchs met zijn theorie van het taalgebeuren, al valt er verschil op te merken: bij Fuchs is het taalgebeuren sterk op ethische gezichtspunten betrokken, bij Noordmans heeft het een meer beschouwelijk, esthetisch karakter; bij Fuchs drukt zich in de gelijkenis de unieke gelegenheid tot liefde uit, bij Noordmans is deze als noodzakelijke uitdrukkingvorm van de openbaring meer gebonden aan het openbaringsprobleem als zodanig.”

¹⁸⁴ Vgl. De Knijff, *Geest en gestalte*, p. 128.

¹⁸⁵ VW., II, p. 221.

¹⁸⁶ Vgl. J. P. Paul, *Schepping en koninkrijk*, p. 33.

¹⁸⁷ J. H. Sonderen, *De Kerk en het leven, Een bijdrage tot het onderzoek van de geschriften van dr. O. Noordmans*, Proefschrift, Kampen: J. H. Kok 1990, p. 66.

¹⁸⁸ Vgl. H. Berkhof, Noordmans uitgegeven en geïnterpreteerd, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 35, 1981, pp. 149-150, wat grondmotiewe by dieselfde teoloë effens anders aandui: “G. J. Paul heeft in zijn dissertatie de brede materie overzichtelijk onder trinitarisch gezichtspunt geordend. Sommigen trachten door ‘Wesensschau’ de grondmotieven van dit denken op te delven; ik zie dat vooral bij Hasselaar en de Knijff. Anderen benaderen hem meer vanuit een vergelijking met contemporaine theologieën: Haarsma ‘befragt’ als R. Katholiek eerbiedig en congeniaal Noordmans’ ecclesiologie, J. T. Bakker laat hem uitkomen tegen de achtergrond van de Gereformeerde ontwikkeling....Bij elke invalshoek komen nieuwe aspecten naar voren.”

lewer 'n enkel tipering wat as model kan dien om Noordmans se teologie te ontsluit nie.¹⁸⁹ Dit is moeilik om Noordmans se teologie te omskryf: wat ten minste met redelike sekerheid gestel sou kon word, is dat die toonaard van Noordmans se teologie pastoraal is,¹⁹⁰ dat sy werk in die eerste plek op die prediking gerig is,¹⁹¹ en dat die Heilige Gees 'n belangrike rol speel in sy teologie.¹⁹² Die belydenis van Vader, Seun en Gees word predestinasiaans uitgelê.¹⁹³ Uiteindelik het Blei gelyk wanneer hy met 'n beroep op *Herschepping*¹⁹⁴ van Noordmans skryf: "Noordmans' teologie is te karakteriseren als een 'theologie van de hoop'. Daar waar de hele christelike waarheid zich op één punt concentreert, ontstaat telkens een belofte."¹⁹⁵

Dit is nie moontlik om al die persone wat 'n invloed op Noordmans kon uitoefen by name te noem nie.¹⁹⁶ In sy vroeë jare is Noordmans beïnvloed deur die Friese Réveil,¹⁹⁷ die Engelse Puriteine en persone soos Groen, Da Costa en Willem de Clerq.¹⁹⁸ Die lyn waarin Noordmans hom bevind, is volgens Breek dié van Paulus, Augustinus, Calvyn en later Kohlbrügge¹⁹⁹ en Barth.²⁰⁰ Noordmans het filosowe soos Plato,²⁰¹ Descartes, Pascal, Kant, Dilthey en Troeltsch gelees.²⁰²

---

¹⁸⁹ Vgl. De Knijf, *Geest en gestalte*, 1985; J. M. Hasselaar, In het spoor van Noordmans, in *Kerk en Theologie* 30, 1979, pp. 193-202; G. W. Neven, *In de speelruimte van de Geest, Studies over de theologie van dr. O. Noordmans II*. Proefschrift, Kampen: J. H. Kok 1980; Paul, *Schepping en koninkrijk*. 1959.

¹⁹⁰ Vgl. Sonderen, *De Kerk en het leven*, p. 66.

¹⁹¹ Vgl. Paul, *Schepping en koninkrijk*, p. 228, asook VW., II, pp. 214-322.

¹⁹² N. T. Bakker, Noordmans en Barth (een studie over de Barth-receptie bij Noordmans), in *Kerk en Theologie* 35, 1984, p. 109.

¹⁹³ Vgl. Breek, Scheppen is scheiden, Enkele opmerkingen over de leer der schepping volgens dr. O. Noordmans in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 12, 1958, p. 205: "Noordmans' denken heeft als kern een predestinatieleer, die alles zet op de éne kaart der vrije genade Gods." Vgl. ook VW., II, pp. 214-322 en Sonderen, *De Kerk en het leven*, p. 66.

¹⁹⁴ VW., II, 214-322.

¹⁹⁵ Blei, in *Kerk en theologie* 32, p. 229. Die belofte moet nie verwar word met *objektiewe stof* nie. Dit is die tipe verwarring wat die nuwe realis knel wanneer "hij hoort van de secundaire kwaliteiten der stof en denkt dat het object hem ontgaat als kleur en vorm in zijn psyche verlegd worden....Wat was Christus objectief voor z'n discipelen, na aftrek van hun geloof? Men zou dat aan Judas moeten vragen....Aan Hem was geen objectieve gedaante of heerlijkheid, dat wij Hem zouden begeerd hebben. Die heerlijkheid is alleen zichtbaar voor het geloof." (Vgl. VW., I, pp. 297-298.)

¹⁹⁶ Vir 'n oorsig oor Noordmans se geestelike ontwikkelingsgang sien B. Breek, Noordmans en de wijsbegeerte, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 26, 1972, pp. 298-344.

¹⁹⁷ Vgl. VW., III, p. 299 en G. W. Neven, Biografie en Theologie, Over de ontplooiing van Noordmans' theologische theorie onder de druk van de 'eendimensionaliteit', in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 34, 1980, p. 54.

¹⁹⁸ G. J. Paul, Biografische kanttekeningen bij de theologie van dr. O. Noordmans, in *Kerk en Theologie* 30, 1979, p. 28.

¹⁹⁹ Vgl. H. J. Lam, 'Zoals ik haar geluid heb opgevangen', Enkele aspecten betreffende de verhouding Kohlbrugge-Noordmans in *Theologia Reformata* 34, 1996, pp. 28-52; Paul, in *Kerk en Theologie* 30, p. 187.

²⁰⁰ Vir die invloed van Barth op Noordmans sien Bakker, in *Kerk en Theologie* 35, pp. 106-119 en K. Blei, in *Kerk en theologie* 32, pp. 212-232.

Noordmans beklee ‘n unieke plek in die stryd tussen die etiese en konfessionele teologie.²⁰³ Berkhof meen ons kan ‘n breuk aanneem by Noordmans ná sy lees van die *Römerbrief* van Barth en hom daarna as ‘n Barthiaan beskou.²⁰⁴ Hy bly egter “eties” in die spoor van Calvyn en veral Gunning.²⁰⁵ Die kern van die verskil tussen Noordmans en Barth is volgens Berkhof die wyse waarop Noordmans Woord en werklikheid op mekaar betrek: “Anders dan bij Barth, bleef de werkelijkheid voor hem vol signalen van het Woord, zij het dan vooral in de negatieve zin van angstschreeuwen vanaf de doodslijn.”²⁰⁶ Werklikheid en Woord word nie soos by baie van Noordmans se etiese tydgenote opgeneem in die kultuur nie, maar bly in botsende ontmoeting.²⁰⁷ Hierdie botsing vind só plaas dat ons “in het Woord ‘Erfahrung mit der Erfahrung’ (Ebeling) opdoen.”²⁰⁸ Die uniekheid van Noordmans lê in die “verhoogde spanning waaronder hij al die begrippen brengt vanuit het niet zozeer vervullend en bekronend, als wel oordelend (‘kritisch’) en vrijsprekend karakter van het Woord, dat van de andere kant het humanum nadert. Vandaar dat hij met zijn aandacht telkens weer van de cultuurvragen naar de kerkvragen werd teruggedreven.”²⁰⁹

Om die kritiese inslag van Noordmans se teologie te verstaan, moet in gedagte gehou word dat hy krities reageer op sekere neigings binne die neo-Calvinisme. Noordmans wil hom krities distansieer van enige poging om die aanbreek van die Godsryk te laat saamval met die

---

²⁰¹ Vgl. De Knijf, *Geest en gestalte*, p. 167 wat selfs die “skool” van Plato as bepalend, in Noordmans se teologie aandui.

²⁰² Breek, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 26, p. 300.

²⁰³ Vgl. Paul, *Schepping en koninkrijk*, p. 55: “Feitelijk kan heel de worsteling van Noordmans met en om de Ethische Theologie, zijn beurtelings de nadruk leggen op de ‘trait d’union’ en op de kloof tussen ‘Gereformeerd’ en ‘Ethisch’, herleid worden tot zijn eigen worsteling om de rechte keuze tussen de moderne persoonlijkheidsidee en een theologie des Heiligen Geestes; een worsteling, waarbij tenslotte de eerste ‘verslonden wordt tot overwinning’ door de laatste.”

²⁰⁴ Berkhof, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 35, p. 149.

²⁰⁵ Berkhof, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 35, p. 149, asook G. J. Paul, Biografiese kantttekeningen bij de theologie van dr. O. Noordmans, in *Kerk en Theologie* 30, 1979, p. 189: “Noordmans heeft blijvend onder de invloed gestaan van Gunning’s bewogen pessimisme, van zijn levenslange, toenemende agonie, maar ook van zijn gelovig optimisme, van heel zijn eschatologische, op de toekomst van Christus gerichte levenshouding.”

²⁰⁶ Berkhof, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 35, p. 149.

²⁰⁷ Volgens Berkhof, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 35, p. 150, moet ‘n mens die klimaat en konteks van Noordmans se teologiese arbeid begryp om hom te verstaan. ‘n Groot deel van die Europese teologie sedert 1870 het betrekking op “de strijd om het humanum - men noemde dat toen de ‘persoonlijkheid’, zulks in tegenstelling tot de onpersoonlike wetmatigheid van het natuurgebeuren.” Albrecht Ritschl het die leiding geneem en veral Wilhelm Hermann het teologies die gedagtes uitgewerk en ‘n invloed uitgeoefen in Nederland deur Roessingh en etiese teoloë soos Kohnstamm, Korff, Roose en de Sopper.

²⁰⁸ Berkhof, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 35, p. 149..

²⁰⁹ Berkhof, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 35, p. 150.

voltooing van die Westerse kultuur.²¹⁰ Daarom distansieer hy hom van die positivisties-optimistiese kultuurideaal wat by sommige neo-Calviniste bespeur word. Noordmans het in die nasionaal-sosialisme waargeneem hoe gevaarlik, en selfs demonies, oordrewe klem op die skepselmatige *bloed en bodem* kan wees.²¹¹

3.1.2 Kanttekening by Noordmans se hermeneutiese werkswyse

Met behulp van die opstel “Licht en donker in de exegese”, toon De Knijff dat Noordmans letterlike en allegoriese Bybeluitleg in hul eensydige vorm verwerp. Noordmans wys die ou allegoriese werkswyse af, maar vind “de vlakke uitleggingsregels van zijn leermeesters rond de eeuwwisseling” net so onbevredigend.²¹² By hom kry die begrip *allegorie* ‘n gewysigde betekenis: Waar die ou allegoriese werkswyse die betekenis *agter* eerder as *in* die teks soek, wil Noordmans homself doelbewus bind aan die grense wat deur die teks gestel word.²¹³ Vir Noordmans is allegoriese uitleg die werk van die interpreteerder. Die interpreteerder handel nie willekeurig nie, maar lê vanuit sy *totale konteks* as *in beslag geneemde persoon* vanuit ‘n *bepaalde tradisie* uit.²¹⁴ “Wij hebben dus een soort historisch-eschatologische variant van de gelijkenisverklaring voor ons. Dat loopt op merkwaardige wijze parallel met de historische exegese, en wel buiten haar methode om. Ondanks het feit dat menigeen deze ‘historische’ allegorese een ‘te veel’ en ‘te ver’ zal vinden, mag gezegd worden, dat de pointe en de bedoeling van de gelijkenis op de plaats blijven waar zij in de tekst staan.”²¹⁵

Die *letter* van die teks is nie ‘n statiese konstante wat teenoor die *werksaam-wordende gees* staan nie, maar die resultaat van ‘n dinamiese relasie wat aan voortdurende verandering van die interpreterende gees onderhewig is.²¹⁶ Vir Noordmans is die Nuwe Testament verborge in die Ou Testament aanwesig en word die Ou Testament in die Nuwe Testament geopenbaar.²¹⁷ In elke individuele teks vind wat tussen die Ou- en Nuwe Testament gebeur plaas in die

---

²¹⁰ Blei, in *Kerk en theologie* 32, p. 219.

²¹¹ Vgl. K. Blei, Van Christus uit de schepping geloven in *Kerk en Theologie* 35, 1984, pp. 104.

²¹² De Knijff, *Geest en gestalte*, p. 18.

²¹³ De Knijff, *Geest en gestalte*, p. 20.

²¹⁴ Vgl. De Knijff, *Geest en gestalte*, p. 140.

²¹⁵ De Knijff, *Geest en gestalte*, p. 140.

²¹⁶ De Knijff, *Geest en gestalte*, p. 21, asook VW., II, 445: “Het Evangelie gaat niet onder de handen van de Heilige Geest, zoals een bloem onder de handen van een leraar in de plantkunde, als hij haar determineert voor de klas. Wanneer de gelovige in de waarheid wordt ingeleid, wordt alles juist levend; de letter wordt geest. De letter van de wet maakte iemand dood (Rom. 7); de Geest maakt levend (2 Kor. 3:6).”

²¹⁷ Vgl. Breek, *Scheppen is scheiden*, p. 197.

konfrontasie tussen ou en nuwe elemente in die teks.²¹⁸ De Knijff vat Noordmans se werkswyse in 'n sin saam: “Eigenlijk moet men zeggen, dat die ruimte er eerst door de werking des Geestes in komt, dat men precies de gang van de Geest volgt, als men van de schriftplaats eerst de engte der gestalte (het letterlijk aanwezige) voor ogen plaatst, om vervolgens de samenhang van de letter met het geheel na te gaan, en dan tenslotte, door historische ervaring tot steeds verder overweging gedwongen, de ruimte in de tekst te ontdekken.”²¹⁹ Noordmans wil dus nie 'n vreemde inhoud op 'n teks afdwing nie. Op genuanseerde wyse wil hy die betekenis wat op 'n verborge wyse in die teks aanwesig is, meditatief ontsluit.²²⁰ Die Bybelteks is 'n wêreld waarin 'n mens die ganse werklikheid *anders* ontmoet: “zij is zoals zij is, maar wordt getoond in ander licht. Zo is de tekst zelf een spiegel der wereld, waarin de mens ronddwaalt totdat voor zijn oog redding daagt.”²²¹

Noordmans laat hom in 'n sekere sin selfs sterker aan die teks bind as die historiese wetenskappe. Sy hermeneutiese werkswyse word goed uitgedruk in die woorde uit sy opstel *De theologische ruimte*: “Absolute vrijheid van beweging in het platte vlak kan minder waard zijn dan een zeer gebundene, onder toevoeging van de derde dimensie.”²²²

3.2 Verkenning van Noordmans se teologiese beweging

3.2.1 Skepping

Wanneer *skepping* nie as 'n afgeslote geheel gesien word nie, maar met Christus verbind word, sê Noordmans, is dit nie duistere chaos of Griekse kosmos nie, maar die *plek van lig rondom die kruis*.²²³ So gesien is skepping 'n *kritiese begrip*.²²⁴ Dit is nie vorming nie, maar *skeiding*.²²⁵ Die vraag is: Wat bedoel Noordmans met hierdie uitsprake en wat is die belang hiervan vir Noordmans se meditatiewe skets van die sondaar en die bedelaar? In die volgende

²¹⁸ De Knijff, *Geest en gestalte*, p. 36.

²¹⁹ De Knijff, *Geest en gestalte*, p. 37.

²²⁰ De Knijff, *Geest en gestalte*, p. 38.

²²¹ De Knijff, *Geest en gestalte*, pp. 182-183.

²²² VW., II, p. 197; Vgl. ook Breek, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 26, p. 311 en Paul, *Schepping en koninkrijk*, p. 79.

²²³ Vgl. VW., II, p. 245; Blei, in *Kerk en theologie* 32, p. 215; Blei, in *Kerk en Theologie* 35, p. 93; Breek, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 12, p. 181; De Knijff, *Geest en gestalte*, pp. 40, 42.

²²⁴ Vgl. VW., II, p. 245; W. J. Aalders, Het boek “Herschepping” van ds. O. Noordmans, in *Eltheto* 89(6) 1935, pp. 161-175, 165; Breek, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 12, p. 181.

²²⁵ Vgl. VW., II, p. 251; Blei, in *Kerk en Theologie* 35, p. 92; Breek, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 12, p. 181; Paul, *Schepping en koninkrijk*, p. 87.

bespreking word gepoog om groter duidelikheid te probeer kry oor die beweging van Noordmans ten opsigte van sy skeppingsbegrip en daarna ondersoek in te stel na die invloed van sy skeppingsbegrip op sy meditasie *Zondaar en bedelaar*.

Volgens De Knijff kan drie begripvlakke waarop Noordmans die woord *skepping* gebruik, onderskei word:²²⁶ Eerstens neem Noordmans *skepping* in die gangbare gebruik waar dit verwys na die *deur God geskape oorspronklike werklikheid*. Tweedens gebruik Noordmans *skepping* genuanseerd as *skeiding*. Dit verwys dan nie na 'n *werklikheid* nie, maar na die *kwalifikasie van 'n werklikheid*. Hierdie gekwalifiseerde werklikheid het ook betrekking op *forme* in soverre as wat dit *deur-die-Gees-herskepte forme* is. Derdens verwys *skepping* alleen na die *sesduisend jaar in die Bybel wat betekenis het vir ons geloof*. Die drie betekenis is dus: *Skepping* in die gangbare sin, *skepping* as kwalifikasie en *skepping* as herskepping in die geskiedenis.²²⁷ Dit is belangrik om hierdie onderskeie begripvlakke deurgaans in gedagte te hou.

Die hantering van *skepping* as kritiese begrip,²²⁸ beteken in die eerste instansie vir Noordmans om in te sien dat die Bybel met die val begin.²²⁹ Die waarneming in die skeppingsverhaal in Genesis dat *alles goed was*, bied aan Noordmans 'n maatstaf om ons gevallenheid raak te sien.²³⁰ Dit is daarom nie nodig om nog van die vermoëns - dit is die verstand, gevoel en wil - van die mens te spreek soos Calvyn dit nog in sy *Institusie* doen nie.²³¹ “De belijdenis van de Vader, die volmaakt is (Matth. 5: 48) en die alle dingen goed schiep, doet ons denken aan de val van alle dingen en van ons zelf.”²³² Die gevalle toestand van die skepping bereik 'n dieptepunt in die ellende wat die Seun na die aarde trek. Aan die grade van Jesus se vernedering kan die diepte van die val afgelees word.²³³ Dit is merkwaardig dat Noordmans reeds in 1934 die begrippe *zondaar* en *bedelaar* gebruik om te beklemtoon dat skepping te

²²⁶ De Knijff, *Geest en gestalte*, p. 40.

²²⁷ De Knijff, *Geest en gestalte*, p. 40.

²²⁸ Volgens Breek, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 12, p. 186, moet daar gewaak word dat 'n mens nie die osmose wat deur die geloofskritiese behandeling teëgegaan wil word reeds in die metode self inkoopereer nie. Dit beteken dat daar onthou moet word dat die term “krities-” (Breek noem *kritiese teologie* en *kritiese dogma*; *kritiese begrip* sou bygevoeg kon word) deur Noordmans gebruik word in 'n konteks waarin daar min begrip was vir die ware funksie van “het Woord”.

²²⁹ VW., II, p. 246. Vgl. ook Paul, *Skepping en koninkrijk*, p. 88: “Maar God laat de mens niet in de val. Dat is zijn Vader ere van den beginne. Met de val begint dadelijk de belofte.”

²³⁰ Vgl. Blei, in *Kerk en Theologie* 35, p. 92.

²³¹ Noordmans verwys hier na *Inst.* I, 15. (Vgl. VW., II, 246.)

²³² VW., II, pp. 246-247.

make het met ellende!²³⁴ In die Nuwe Testament ontmoet ons volgens Noordmans die toestand wat die resultaat is van die val: “Zij worden ons getoond in de verlorenheid van de jongste zoon in Lukas 15; in de melaatsheid van Lazarus in Lukas 16; in de zonde van de tollenaar in Lukas 18....Het Evangelie tekent Jezus tussen tollenaars en zondaren; het laatst tussen twee moordenaars.²³⁵

Wanneer Noordmans skepping en val laat saamval, beteken dit nie dat hy geen vreugde kan vind in die skepping (in die gangbare sin) nie. Noordmans wil vashou aan die geloof in die goeie skepping, maar ons weet niks daarvan af nie.²³⁶ “Wat wij constateren, is de als zonde verschijnende empirie, het in zonde verlore mensdom; maar wat wij geloven, is het rijk Gods.”²³⁷ Genuanseerd is dit wel moontlik om vir ‘n oomblik verheug te word deur die stofdeeltjies in ‘n sonstraal. Maar dit is stof wat verlig word deur die verlossende Evangelie nadat val en breuk bely is.²³⁸ Noordmans beskryf met teerheid die kiewiet en lewerik.²³⁹ Maar wanneer “Paulus in Efeze 1:10 zegt, dat Christus alles onder één hoofd vergadert, dan is de bedoeling niet, dat Hij de uiteengevallen stukken van de wereld, de heidense kosmos met zijn vele goden, *weer* onder één hoofd brengt, maar dan is daar gedacht aan de scheiding, die door de val ontstaan is, en waardoor hemel en aarde uiteen werden gerukt.”²⁴⁰ Die oorgang van die Ou na die Nuwe Testament is egter dat God uit die kwade die goeie kan laat voortkom.²⁴¹ Gods oordeel jaag die skepping voort na Golgota, waar Hy self in die ellende gaan staan en die breuk wat deur die val veroorsaak is, in Homself opvang.²⁴²

---

²³³ VW., II, p. 247.

²³⁴ Dit is merkwaardig in die lig daarvan dat die meditasie *Zondaar in bedelaar* eers in 1945 geskryf word, dat Noordmans so vroeg as 1934 reeds met hierdie *heuristiese terme* worstel. Nog vroeër – in 1925 reeds - sê Noordmans in ‘n vergadering van die Nederlandse Hervormde Predikantevereniging dat Lasarus se *afskuwelike kreatuurlike lot* die rede vir sy *hemelse saligheid* is. (Vgl. VW., III, p. 523.)

²³⁵ VW., II, p. 247.

²³⁶ Vgl. De Knijf, *Geest en gestalte*, p. 164: “Wat houdt het nu in, als wij zeggen: de schepping is in geen enkel opzicht fenomenaal gegeven? Toch dit: dat wij de schepping slechts in de gestalte van de zonde bezitten en wel op zodanige wijze dat voor onze ervaring schepping en zonde samenvallen....De fenomenaal samenvallen van schepping en zonde is de grond van Noordmans’ begrip van scheppen als scheiden.”

²³⁷ De Knijf, *Geest en gestalte*, p. 42.

²³⁸ VW., II, p. 256.

²³⁹ Paul, *Schepping en koninkrijk*, pp. 15, 92.

²⁴⁰ VW., II, p. 258.

²⁴¹ VW., II, p. 258.

²⁴² Blei, in *Kerk en theologie* 32, p. 215; Blei, in *Kerk en Theologie* 35, p. 93; Breek, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 12, p. 182; Paul, *Schepping en koninkrijk*, p. 223. Vgl. ook Aalders, in *Eltheto* 89(6), p. 169, se kritiek op *Herscheping* wat van mening is dat Noordmans God *té veel laat meegaan* in die val.

Noordmans is bewus daarvan dat hy ‘n radikale standpunt inneem.²⁴³ Hy stel aan sy eie strenge versoering ten opsigte van die leer aangaande die skepping in *Herskepping* die vrae:

Is de wereld tenslotte toch niet een soort modelboerderij, de best-mogelijk denkbare, waarin men de dingen niet te tragisch moet nemen? En zijn niet in het Oude Testament zelfs de grote feesten oogstfeesten geweest? Gaat het nu wel aan om scheppen in scheiden en voorzienigheid in het ten goede denken van het kwade te doen opgaan? Zit er niet meer substantie, vorm, bestand, rust, bodem en natuur in de schepping dan wij het hier hebben doen voorkomen?²⁴⁴

Noordmans sou toegee dat hierdie dinge bestaan, net soos die mens bestaan, maar dit kan moeilik gepreek word: “Ze vormen een zekere lijst rondom de kerk en de preek.”²⁴⁵ Deur die wet word die skeidslyn tussen Israel en die volke getrek en word dit duidelik dat skepseleheidene is. Die heidene het geen maatstaf om hulle gevallenheid te leer ken nie en hulle geskapeheid is eerder vir hulle ‘n rede tot hoogmoed as tot nederigheid. Daardeur word hulle ryp vir God se toorn en nie vir sy genade nie (Rom. 1).²⁴⁶

Skepping word by Noordmans vanuit die *herskepping* verstaan en *herskepping* vanuit die *werk van die Gees*: “Val, ellende en troost; Vader, Zoon, Geest; dat begint niet, maar eindigt met een: Kom, *Schepper* Geest.”²⁴⁷ Die trinitariese handeling van God is voltooi in die uitstorting van die Heilige Gees.²⁴⁸ Hierin kom die eiesoortigheid van Noordmans se siening oor geloof in God die Skepper na vore. Van sy *skeppingsleer* is sy *pneumatologie* die keersy.²⁴⁹ Eintlik moet ‘n mens volgens Blei sê dat “pas de pneumatologie bij Noordmans

---

²⁴³ Vgl. Paul, *Schepping en koninkrijk*, p. 99: “Dr. Noordmans is zich ten volle bewust, dat hij met deze leer der schepping een radicaal standpunt inneemt, waardoor de verhouding van Schepping en Evangelie geheel anders wordt dan wij die algemeen in prediking en theologie gewend waren. Hij legt er echter nadruk op, dat het hier niet gaat om een extreme visie van een ‘school’, maar om het ‘to be or not to be’ van de Boodschap der Kerk.”

²⁴⁴ VW., II, p. 262. Vgl. ook Blei, in *Kerk en Theologie* 35, p. 97; De Knijf, *Geest en gestalte*, p. 165; Paul, *Schepping en koninkrijk*, p. 90.

²⁴⁵ VW., II, p. 262.

²⁴⁶ VW., II, p. 264.

²⁴⁷ VW., II, p. 259; J. P. Paul, *Schepping en koninkrijk*, p. 89.

²⁴⁸ Breek, *Scheppen is scheiden*, p. 188.

²⁴⁹ Blei, *Van Christus uit de schepping geloven*, p. 89. Vgl. egter ook bladsy 100 van dieselfde werk waar Blei skryf: “Noordmans’ ‘skeppingsleer’ is eigenlijk: herskeppingsleer; oftewel: eschatologie. Hij zelf zegt ook: ‘Geloven in de Schepper is geloven in het Koninkrijk Gods.’”

met recht scheppingsleer mag heten.”²⁵⁰ Die Heilige Gees is in die volle sin Skepper en Hy skep uit niks.²⁵¹

Aalders se kritiek teen Noordmans se werk *Herschepping* is dat dit alleen weet van sonde en genade, maar vergeet van wat deur die sonde bedorwe en deur die genade herskape word.²⁵² Breek sluit by Aalders aan deur vanuit die Nuwe Testament te betoog dat *herskepping* ook *herstel* is: “Kortom, teenoewer Noordmans moet...geponeer word, dat het nuwtestamentiese ‘vlees’ niet alleen zonde beteken, maar ook meer neutraal op het lichaam kan slaan en als zodanig de mens, het levende weze aanduidt.”²⁵³ Die Woord het vlees geword uit Johannes 1 het ‘n “anti-docetische strekking en wijst er allereerst op, dat de Zoon Gods een mens van vlees en bloed is geworden. Daarmede is gezegd, dat de Herschepping op een of andere wijze de Schepping veronderstelt en zulks ook als vorm!”²⁵⁴ Noordmans verwerp egter herskepping as herstel in *die mediese sin van die woord*, as dit sou beteken dat die inkarnasie die gevalle skepping herstel. Want as ‘n geloofsaak is skepping ‘n kritiese begrip en dit het volgens Noordmans geweldige gevolge: “Wanneer de incarnatie en de verzoening niet medisch genoemd mogen worden ten opzichte van de schepping, omdat de redding van zondaren haar eigen, eeuwige doeleinden heeft, maar eerder omgekeerd de schepping wel in verband met de verlossing zo mag heten, dan liggen daarin geweldige consequenties opgesloten.”²⁵⁵

De Knijff gaan versigtiger om met die begrippe *herskepping* en *skepping* as Breek. Hy dui nie net die betekenisonderskeidinge in Noordmans se gebruik van die woord *skepping* aan nie, maar beklemtoon boonop die geweldige dinamiek in Noordmans se skeppingsbegrip: Daar is ‘n dinamiese verhouding tussen *skepping in die staat van ellende* en *nuwe skepping*, wat in der waarheid *herskepping* is en éers dán werklik aanspraak kan maak op die naam “skepping.”²⁵⁶ Dit is interessant wanneer De Knijff tóg Breek gelyk gee in sy kritiek op

---

²⁵⁰ Blei, Van Christus uit de schepping geloven, p. 102.

²⁵¹ Breek, Noordmans en de wijsbegeerte, p. 324.

²⁵² Aalders, *Het boek 'Herschepping'*, p. 174.

²⁵³ Breek, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 12, p. 198.

²⁵⁴ Breek, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 12, p. 198.

²⁵⁵ VW., II, p. 388.

²⁵⁶ Vgl. De Knijff, *Geest en gestalte*, p. 41: “[D]e schepping (in de naïeve zin) is de gestalte; de Geest vormt de gestalte om tot zijn gestalte; en daarin zien wij de ware aard, de ellendige staat der gestalte. In de bevrijding daarvan wordt zij een geheel andere, maar toch de andere van de eerste: het is de schepping zelf die wordt gered, die onder het oordeel wordt behouden.”

Noordmans se onderbeklemtoning van vorm: “Als Breek in zijn opstel *Scheppen is scheiden* opmerkt, dat - bij alle nadruk op het ‘scheppen als scheiden’ - er toch in de pneumatologie van ‘vormen’ kan worden gesproken, en dat daar ook in zekere mate op de schepping als vorm wordt teruggegrepen, dan wijst hij op een belangrijke, doch niet zeer in het oog springende lijn in Noordmans’ denken. Deze opmerking houdt de suggestie in, vanuit een immanente kritiek recht te doen aan ons exegetisch oordeel, dat de notie ‘vormen’ in de bijbel zwaarder accent krijgt dan bij Noordmans.”²⁵⁷ De Knijff is egter bewus daarvan dat die onderbeklemtoning van vorm by Noordmans doelbewus is, omdat hy krities konsentreer op sonde en kruis.²⁵⁸ Breek sluit hierby aan wanneer hy daarop wys dat Noordmans se denke nie alleen *christosentries* nie, maar ook *hamartio-* en *staurosentries* is.²⁵⁹

Bakker is van mening dat die wyse waarop die *realisme van die skepping* verdamp in die medium van die Gees veroorsaak dat die inkarnasie by Noordmans bloot funksionele betekenis kry: “Voor een werkelijke presentie van de God-mens, hier en nu, kan in deze theologie nauwelijks sprake zijn. Alleen de werking telt, niet de gestalte.”²⁶⁰ Dit hang volgens Bakker saam met Noordmans se klem op die sonde. Dit veroorsaak dat die teologie nie mag stilstaan by die gestalte nie. ‘n Mens moet egter vra: “Als men de leer der zonde zo zwaar beklemtoont en de incarnatie zo diep laat slapen blijft er dan nog wel voldoende ruimte over voor de waardering van het concreet menselijke, voor het continuum humanum?”²⁶¹ Bakker vra uiteindelik krities of die sonde nie hier te materieel en die genade te spiritueel gedink word met negatiewe gevolge vir die etiek nie.²⁶²

Die tersaaklike meditasie *Zondaar en bedelaar* belig die kritiek van Bakker op ‘n interessante wyse, want daar sou ‘n saak daarvoor uitgemaak kon word dat die genade juis in hierdie meditasie materieel en die sonde spiritueel is! Lasarus ontvang genade *omdat* hy arm is, en hedendaagse rykes kom nie by armes uit nie omdat die Voorsienigheid geïnterpreteer word op die wyse waarop Pierson en die Heidelbergse Kategismus (Sondag 10) dit doen.

---

²⁵⁷ De Knijff, *Geest en gestalte*, p. 41.

²⁵⁸ De Knijff, *Geest en gestalte*, p. 162.

²⁵⁹ Breek, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 12, p. 198.

²⁶⁰ Bakker, in *Kerk en Theologie* 35, p. 115.

²⁶¹ Bakker, in *Kerk en Theologie* 35, p. 118.

²⁶² Bakker, in *Kerk en Theologie* 35, p. 119.

Dit is onaanvaarbaar om armoede en rykdom as natuurlike toestand voor te stel, skryf Noordmans:

Het evangelie der armen zal in de leer der verlossing niet een stuk kunnen opnemen als de Heidelberger dat doet in zondag 10, waarin rijkdom en armoede als van goddelijk maaksel op één lijn worden gesteld met regen en droogte. Wanneer de armoede, de ellende, op die wijze wordt vasgelegd als iets natuurlijks, iets vanzelfsprekends, dan verliest dit evangelie zijn kracht. Jezus leert ons juist in de gelijkenis van de bedelaar dat God de toestand zo weinig vaststaande vindt, dat Hij hem omkeert.²⁶³

Daar word nou gepoog om groter duidelikheid te probeer kry oor wat Noordmans bedoel in die onderstreepte gedeeltes.²⁶⁴

Dit het uit die bespreking tot dusver geblyk dat Noordmans in sy skeppingsbegrip 'n uiters sterk ontwikkelde belang aan die *soteriologie* verleen. *Skepping* word trouens sigbaar as die *plek van lig rondom die kruis*. Dit is nodig om meer breedvoerig te verduidelik waarom *Sondag 10* van die *Heidelbergse Kategismus* hier deur Noordmans genoem word en waarom hy die inhoud en plek van *Sondag 10* as ongeskik verklaar vir 'n verlossingsleer in die Evangelie van die arme.

Noordmans se inhoudelike beswaar teen *Sondag 10* is dat daar te min *eskatologiese gehalte* in is.²⁶⁵ Die behandeling moes meer soteriologies gewees het. Die inhoudelike beswaar spruit uit 'n probleem wat Noordmans met die plek van *Sondag 9* en *10* in die *Kategismus* het.²⁶⁶ Saam met Paul sou dus gesê kan word dat die beswaar gedeeltelik van metodiese aard is: “In de Catechismus kruisen twee indelingen elkaar. In zondag I vinden wij de bijbelse, aan Paulus' brief aan de Romeinen ontleende divisie in de drie stukken van ellende, verlossing en dankbaarheid. Deze soteriologische indeling wordt echter vanaf zondag VIII doorkruist door

---

²⁶³ VW., II, p. 23. Vgl. ook Noordmans se stuk, *De Schepping in de Nederlandse Geloofsbelijdenis*, VW., II, pp. 384-400, spesifiek p. 393.

²⁶⁴ Eie onderstreping.

²⁶⁵ Paul, *Schepping en koninkrijk*, p. 90. Vgl. ook Blei, in *Kerk en Theologie* 35, p. 100.

²⁶⁶ Noordmans se bespreking, *Het Koninkrijk der hemelen. Toelichting op de Heidelbergse catechismus zondag 7-22*, is grotendeels 'n betoog teen die plek waar *Sondag 9* en *10* in die *Kategismus* geplaas is. (Vgl. VW., II, pp. 433-551.)

de trinitarische, die een beskrywing geeft van de werke der drie Persone in het goddelike Wezen”²⁶⁷

Eers hoor ‘n mens volgens Noordmans in die Heidelbergse Kategismus van die *vreeslike toorn van God oor sonde* om skielik die *goeie God* in Sondag 9 en 10 te ontmoet wat *alles ten goede laat meewerk*: “[Z]onder dat daarbij gedachtenis is aan zijn ontzaggelyk en hachelijk koninkrijk, waarin de duivelen als moordenaren loeren; waarin men de linkerwang moet toekeren als men op de rechter geslagen wordt; waarin niet de rechtvaardigen, maar zondaars geroepen worden (Matth. 9:13).”²⁶⁸ Hierdie volgorde breek die eenheid van ons getuigenis in stukke. Dit laat die mens eers voorkom as *begaafde*, daarna as *sondaar* en laastens as *heilige*: “De derde sfeer is, zoals wij vroeger reeds zagen, ten dele weer een kosmische. Het is de schepping veredeld en verhoogd door de incarnatie. Die nuwttestamentiese teenstelling van zonde en genade, ellende en troost wordt hier niet afgeween, maar moet het Rijk delen met andere kategoriën.”²⁶⁹ Hierdeur kom *dankbaarheid* uiteindelik in hierdie derde deel te lande waar dit juis nie tuishoort nie. *Dankbaarheid* is nie geskik om die lewensgevoel te vertolk wat hier heers nie: “Daarvoor is die heiligheid te eigen aan de gelovigen. Zij zijn daarvoor te zeer geschapen en te weinig geroepen heiligen.”²⁷⁰ In ‘n ware konfessie kan *skepping* alleen voorkom in die vorm van *ellende* en het ons niks anders om aan te bied as die belydenis van ons skulde nie.²⁷¹

Deur *Sondag 9 en 10* se plasing word die toonaard van die belydenis volgens Noordmans verkeerd geïnterpreteer. Dit gaan immers nie hier om ‘n gesprek met die Sadduseërs of Epikurieërs nie, maar oor die direkte verband van God se werk as Verlosser van sondaars.²⁷²

---

²⁶⁷ Paul, *Schepping en koninkrijk*, p. 90.

²⁶⁸ VW, II, p. 468. Vgl. ook VW, II, p. 389.

²⁶⁹ VW., II, p. 390.

²⁷⁰ VW., II, p. 390.

²⁷¹ VW., II, pp. 389-390. Noordmans verwag egter nie van Lasarus 'n skuldbewussyn nie. Sy armoede neem die plek in van sy skuld. Lasarus se bestaan is 'n toonbeeld van die "skepping as ellende".

²⁷² VW., II, p. 393. Vgl. ook VW., II, p. 395: “Voor zover dit stuk polemiseert, geschiedt dat dan eigenlijk ook niet tegen de epicureïsche filosofie, waarvan in de slotzin sprake is, maar tegen kerkelijke dwalingen, waarbij in het rijk der genade aan God niet genoeg eer werd bewezen. Men stelde het dan voor dat God in het rijk der natuur wel de almachtige Schepper was, maar dat hij in de kerk zijn macht met anderen moet delen.”

Ons verlossing staan in direkte verband met die eer van God en hoef nie eers deur die skepping *bemiddel* te word nie:

Wanneer de verkiesing Gods de gevallen mens betreft en wanneer de verkiesing om Godswille plaats heeft, dan krijgt zijn ere daardoor ook een soteriologisch karakter. God zal in alle eeuwigheid daarom het meest geprezen worden, dat Hij ons uit de duisternis geroepen heeft tot zijn wonderbaar licht. In deze herschepping schittert zijn ere veel klaarder dan in het werk van de eerste scheppingsdag, toen ook de duisternis in licht werd verkeerd.²⁷³

3.2.2 Verlossing en ewige lewe

Dit sou ondeurdag wees om na aanleiding van die bespreking van Noordmans se *skeppingsbeweging* te reken dat Noordmans hom alleen met die *gees* besig hou en geen oog het vir die *vlees* in sy konkrete bestaan nie. Voordat ingesien kan word watter betekenis Noordmans aan die ewige lewe heg, is dit eers nodig om beter begrip te probeer kry vir die wyse waarop hy beskryf *hoe* die ewig-lewendmakende-Gees nou réeds die *vlees* aanraak.

In sy artikel, ‘*Zoal ik haar geluid heb opgevangen*’, *Enkele aspecten betreffende de verhouding Kohlbrugge-Noordmans*, bespeur Lam ‘n verandering in Noordmans se hantering van die begrip *vlees*.²⁷⁴ Aanvanklik wys hy Kohlbrugge se antropologiese beskouinge af, maar van die begin twintigerjare kry die begrip *vlees* ‘n belangrike plek in sy teologiese arbeid. Eers gebruik Noordmans volgens Lam *vlees* slegs negatief om te wys na die realiteit van hierdie sondige wêreld en op ons gebroke menslike bestaan: “Maar na de oorlog komt er een (meer positief) aspect bij: juist ons vlees is met Christus uit het graf gekomen.”²⁷⁵

Dit is ‘n besondere belangrike opmerking van Lam in die lig van hierdie ondersoek indien die tyd en inhoud van die lesing waarin die *verandering* wat deur Lam in Noordmans se hantering van die begrip *vlees* opgemerk word, in ag geneem word. In 1925, relatief kort na die

---

²⁷³ VW., II, p. 385.

²⁷⁴ Lam, in *Theologia Reformata* 34, p. 31.

²⁷⁵ Lam, in *Theologia Reformata* 34, p. 32. Uit die konteks blyk dit dat Lam hier verwys na die Eerste Wêreldoorlog op grond van die positiewe wending wat hy bespeur in Noordmans se waardering van Kohlbrugge in die Lesing van Noordmans gehou op 21 April 1925 te Utrecht vir die Nederlandse Hervormde Predikantevereniging.

ontnugtering van die Eerste Wêreldoorlog, lewer Noordmans ‘n lesing getiteld *De betekenis van Kohlbrugge voor de theologie van onze tijd* op ‘n vergadering van die Nederlandse Hervormde Predikante Vereniging.²⁷⁶ Dit is juis in hierdie lesing waarin Noordmans laat blyk dat hy toe al begin het om anders te dink oor Lasarus-ellende: “In de gelijkenis,” skryf Noordmans “is de melaatsheid van Lazarus, het afschuwelijke van zijn creatuurlijk lot, de reden van zijn hemelse zaligheid. De staat der verhoging van Lazarus heft de staat zijn vernedering op.”²⁷⁷ Dit is volgens Noordmans nie die kreatuurlikheid van die ryk man en Lasarus wat die punt van vergelyking is nie, maar die rol wat hulle kreatuurlikheid speel in die *absolute moment* van hulle regverdigheid: “Lasarus...wordt zuiver paradoxaal zalig, zonder, om Kohlbrugges taal te gebruiken, te letten op goed of kwaad. Hier is de grote religie; aan de kleine, de ethiek, totaal gespeent.”²⁷⁸

Noordmans beskou die teologie van Kohlbrugge, saam met dié van Barth, as van *Lutherse grondtipe*. Hy vra of daar nie veel te sê is vir hierdie tipe teologie in tydsomstandighede waarin die *vlees-wees* van die mens voorop staan en persoonlikheid en kultuur in loopgrawe tot op hulle natuurlike basis teruggedring word nie: “Wanneer Calvijn in de donkere grond en achtergrond der schepping onze ethische bepaaldheid ad absurdum gevoerd heeft, dan is het een verlossing van Luther te horen dat God buiten die grenzen woont en vandaar onze ellende ziet.”²⁷⁹ Volgens Lam het Noordmans se beskouing met betrekking tot die inkarnasie teen 1949 ryper geword. In *Kohlbrugge, Festpredigten*,²⁸⁰ is hierdie verdieping te bespeur wanneer Noordmans die gevolgtrekking maak: “Dat Christus ‘in vlees’ gekomen is, moet dadelijk een stralend Evangelie zijn voor armen en ellendigen, een realistisch Evangelie.”²⁸¹ Want Christus het nie net vir die inwendige mens gekom nie, maar ook vir die uitwendige. Vir die arme en arme van gees. Die Evangelie gaan “regelrecht in het vlees, de naakte, laaste werkelijkheid van het leven.”²⁸² In November 1945 skryf Noordmans reeds in *Zondaar en bedelaar* dat daar volke is waar die teenstelling tussen ryk en arm meer beslag lê op die bestaan van die mens as dié van ootmoed en hoogmoed. Die uitwendige ellende van Lasarus verg nie boonop inwendige oefening om bedelaarswoorde te stamel nie. Lasarus se armoede

---

²⁷⁶ Vgl. VW., III, pp. 507-526.

²⁷⁷ VW., III, p. 523.

²⁷⁸ VW., III, p. 524.

²⁷⁹ VW., III, p. 525; Lam, in *Theologia Reformata* 34, p. 31.

²⁸⁰ VW., III, pp. 293-327.

²⁸¹ VW., III, p. 315.

²⁸² VW., III, p. 317. Vgl. Lam, in *Theologia Reformata* 34, p. 34.

en ellende bring hom in die hemel.²⁸³ Lam bevestig hierdie verband wanneer hy wys die doel van Christus se vleeswording vir beide Kohlbrugge en Noordmans is “dat er in de vleeselijke situatie, zowel van de zondaar als van de bedelaar, *vertrouwing* en uitzicht is. De grond van deze vertrouwing is de plaatsvervanging.”²⁸⁴ Dus beteken vlees en vleeswording by Kohlbrugge en by Noordmans geestelike en liggaamlike nood.²⁸⁵

Meer interessant nog (veral vir die verstaan van die tersaaklike meditasie *Zondaar en bedelaar!*) as die ooreenkoms is die verskil in die gebruik van die begrip *vlees* by Noordmans en Kohlbrugge. Vir Kohlbrugge is liggaamlike armoede uiteindelik geestelike armoede, terwyl Noordmans die ellende van die bedelaar en sondaar uitmekaar wil hou. Lam noem hierdie verskil ‘n *kardinale vraag in die verhouding Kohlbrugge-Noordmans*.²⁸⁶

Soos die impasses waarin die kerk beland meer raak en die wêreld in nood ‘n dringender beroep doen op die kerk, word dit volgens Noordmans des te meer dringend om nuwe lyne te trek: “Naarmate de werken des mensen als gronden voor het geloof, uitwendig en inwendig, komen weg te vallen en de waarheid Gods duidelijker als een goddelijke openbaring gezien wordt, blijft er steeds vollediger van de mens alleen de zondaar en de onwetende over.”²⁸⁷ Die afbreking van eie inwendige heiligheid maak dat die uitwendige dele van die menselewnis, hulle armoede en leed, op hulle geloofsversekerdheid betrekking het: “De weg des heils zal blijken niet uitsluitend een psychologische te zijn, maar ook een historische baan, waarin alles wat God over ons brengt meewerken.”²⁸⁸ Die radikaliteit waarop in die behandeling van die beweging in Noordmans se skeppingsbegrip gewys is, naamlik dat die ellende altyd onreg is voor God as Skepper en daarom tot herstel lei, keer nou ook terug in die versoening! Paulus en Luther se groot ontdekking in verband met die ellende van sonde en skuld was dat tollenaarsellende tot geregtigheid by God gereken word. In die lig van die Koninkryk kan ons nie anders as om te verkondig dat Lasarus se ellende hom ook tot geregtigheid gereken word nie! In Noordmans se eie woorde: “Door het verband met dit Koninkrijk zou ook ten opzichte van dit soort ellende, de Lazarus-ellende (Luk. 16), de geregtigheid Gods naar voren zijn gekomen, zoals de gerechtigheid bij Paulus en Luther de

---

²⁸³ VW., VIII, pp. 15-25.

²⁸⁴ Lam, in *Theologia Reformata* 34, p. 35.

²⁸⁵ Lam, in *Theologia Reformata* 34, p. 35.

²⁸⁶ Lam, in *Theologia Reformata* 34, p. 36.

²⁸⁷ VW, III, p. 296.

grote ontdekking uitmaakte in verband met de ellende van zonde en schuld, de tollenaars-ellende (Luk. 18).”²⁸⁹

Lam stel uiteindelik deur sy vergelyking van Kohlbrugge en Noordmans ‘n belangrike punt aan die orde: “De vraag naar het bewustzijn heeft ook alles te maken met de problematiek rond ‘zondaar en bedelaar’. Welke (universele) rechten heeft de oude Catechismusvraag: ‘Waaruit kent gij uw ellende?’”²⁹⁰ By Kohlbrugge dien gelowiges bewustelik God en nie net met hulle swere nie. In sy geloofsbegrip is daar volgens Lam ‘n “dialektiek van weten en niet-weten”.²⁹¹ Maar by Noordmans, ‘de partijganger der mensen’²⁹² lyk dit of sy werk meer antropologies in die sin van soteriologies is as teologies.²⁹³ Nie *gloria Dei* nie, maar *salus hominis* is beslissend.²⁹⁴

Die oordrewe klem wat Noordmans op die soteriologie plaas, word deur Aalders in harde woorde gestel in sy evaluering van Noordmans se boek *Herschepping*.²⁹⁵ Aalders se kritiek is nie gerig teen die metodologiese vraag van *hoe* 'n mens "door Christus tot God komt" en "langs den weg der crisis, die den zondaar tot genade, den zieke tot genezing brengt, in het bezit komt van de zegeningen van het Koninkrijk Gods" nie.²⁹⁶ Hy is bekommerd dat die soteriologie in Noordmans se boek, *Herschepping*, só 'n sentrale rol verkry, dat die teenstelling tussen sonde en genade die enigste teenstelling *is* en *bly*: “Is dit het geval,” skryf Aalders, “dan ontken ik, dat dit boek eigenlijk theologisch is.”²⁹⁷ Want Christologie is nie dieselfde as teologie nie: “Christologie is de leer van God, die ‘met den mensch en de wereld meegaat’, zooals het meermalen heet.”²⁹⁸

---

²⁸⁸ VW, III, pp. 295-296.

²⁸⁹ VW, II, p. 459. Vgl. ook Lam, in *Theologia Reformata* 34, p. 37, wat in voetnota 45 hierdie gedeelte uit Noordmans se werk direk in verband bring met die meditasie, *Zondaar en Bedelaar*.

²⁹⁰ Vgl. VW., VIII, p. 51.

²⁹¹ Lam, in *Theologia Reformata* 34, p. 51.

²⁹² Lam haal hier K. H. Miskotte, *In de Waagschaal, Verzamelde Werk I* (Kampen, 1982), p. 372 aan. Vgl. Lam, in *Theologia Reformata* 34, p. 52.

²⁹³ Lam, in *Theologia Reformata* 34, p. 52; Paul, *Schepping en koninkrijk*, p. 220.

²⁹⁴ Lam, in *Theologia Reformata* 34, p. 52.

²⁹⁵ Aalders, in *Eltheto* 89(6), pp. 161-175.

²⁹⁶ Aalders, in *Eltheto* 89(6), p. 164.

²⁹⁷ Aalders, in *Eltheto* 89(6), p. 164.

²⁹⁸ Aalders, in *Eltheto* 89(6), p. 164.

Aalders moet gelyk gegee word daarin dat Noordmans besondere sterk klem op die Christologie in *Herschepping* plaas.²⁹⁹ Aalders gaan egter té ver wanneer hy wil impliseer dat die klem op die Christologie in *Herschepping* veroorsaak dat die boek *nie eintlik meer teologies is nie*. Hy verreken nie genoegsaam die oorsprong van Noordmans se klem op die kruis nie. Vir Noordmans is die middelaarskap van Christus by die skepping ‘n skadu van sy middelaarskap by die versoening: “De versoening is niet immanent in de schepping; eerder is het omgekeerde het geval. Wanneer wij in de wereld zoeken en tasten naar God, dan vinden wij Hem niet.”³⁰⁰ Anselmus se uitroep, *jy het nog nie begryp hoe erg die sonde is nie!*³⁰¹ moet ter harte geneem word.³⁰² Die vleeswording is nie ‘n geneesmiddel vir die skepping nie, maar omgekeerd: “Ik denk voor dat laaste aan de betekenis, die de arbeid heeft als correctief van de zonde en aan Paulus’ woord dat voor degenen, die God liefhebben, alle dingen medewerken ten goed,” skryf Noordmans.³⁰³ Na sy mening het Calvyn oor *hulpmiddele* gepraat, want dit word deur Christus gebruik om sy gemeente te vergader en te behoed: “Wanneer men let op de laatste doeleinden, dan liggen deze meer verbonden met de redding dan met de schepping der wereld. In zoverre zou men bij de laatste van een medisch karakter kunnen spreken.”³⁰⁴

3.2.3 Soberheid en heiliging

Noordmans is lief daarvoor om die woorde van Calvyn dat die mens ‘n skildwag vir die ewigheid is, aan te haal.³⁰⁵ Breek sien Noordmans se gereelde aanhaling van Calvyn se woorde dat die Christen ‘n skildwag van die ewigheid is as ‘n beklemtoning van die kritiese funksie van die geloof.³⁰⁶ Geloof gaan in hierdie kritiese funksie vir Noordmans om grense: “Bij het geloof gaat het om de grenzen tussen kerk en staat, kerk en maatschappij, kerk en school. De dingen die wij geloven behoren tot een nieuwe schepping en hebben derhalve een

---

²⁹⁹ Met die belydenis van die Seun, skryf Noordmans in *Herschepping*, word oor verlossing uit ellende gepraat. Jesus as persoon kan help omdat Hy God is en ly omdat Hy mens is. As profeet is Hy *mond van God* wat die boodskap van God aan die wêreld bekend maak. As priester is Hy *hart van God* wat versoening bewerk. As koning is Hy *hand van God* wat mense uit die gevalle skepping tot in die Koninkryk van God help. (Vgl. VW., II, pp. 214-322.)

³⁰⁰ VW., II, p. 387.

³⁰¹ Vgl. VW., II, p. 387: “*Nondum considerasti, quanti ponderis sit peccatum.*”

³⁰² VW., II, p. 387.

³⁰³ VW., II, p. 388.

³⁰⁴ VW., II, p. 388.

³⁰⁵ Vgl. VW., VI, p. 620; Breek, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 12, p. 193; Breek, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 26, p. 335; B. Breek, Noordmans en het Puritanisme, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 27, 1973, p. 150; Neven, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 34, p. 52.

eschatologies karakter.”³⁰⁷ Lewe is voortgang onder die kruis in die tyd. Dit beteken dat die absolute kritiek van die kruis krities moet inwerk in die prediking om te onderskei tussen Evangelie en skepping, Evangelie en ras, Evangelie en humaniteit, Evangelie en kultuur, Evangelie en moraal.³⁰⁸ Hierdie kritiek word in die Christelike lewe wel ontspan, maar die ontspanning mag nie gepreek word nie.³⁰⁹

Geloof en lewe, tyd en ewigheid is nie absolute teenstellinge nie. Waar geloof ontspan word, word lewe te voorskyn geroep.³¹⁰ Hierdie ontspanning is ‘n asketiese ontspanning in die teenwoordigheid van die Heilige Gees: “Wanneer deur de Heilige Geest, in de herschepping, de nieuw predikaten aan de zondaar zijn toegekend, waardoor deze een kind van God wordt, dan wordt hij niet in de gevallen schepping teruggezet. Hij hoort daar niet meer thuis.”³¹¹ Dit beteken nie dat die teenswoordige lewe verwerp word nie: “Men accepteert dan het leven, maar onder reserve.”³¹²

Dit is nie maklik om laasgenoemde tipe uitsprake uit Noordmans se werk - die taal wat hy besig - te begryp nie. Groter helderheid ten opsigte van die betekenis van begrippe soos *soberheid* en *askese* by Noordmans, kan alleen verkry word teen die agtergrond van sy manier om gegewens deur 'n geloofskritiese bril te beskou en pastoraal bruikbaar te maak vir die prediking. Noordmans se *askese*-beweging staan in noue relasie met sy beweging ten opsigte van die sake wat onder die vorige punt van bespreking (3.2.2) behandel is, naamlik *verlossing* en *ewige lewe*. Hy noem immers *askese* “de meditatie van het eeuwige leven”.³¹³

Met *askese* bedoel Noordmans nie die lewe van monnike en heiliges soos bekend aan ons vanuit die Roomse kerk nie. Hy dink aan die lewe van kerklidmate wat sober in die tyd aanvaar word: “Zoodra de kerk zich inricht voor eeuwen inplaats van voor de eeuwigheid, moet er ascese optreden,” skryf Noordmans in *Herschepping*.³¹⁴ Die kerk mag nie só met die wêreld versmelt dat die grens tussen kerk en wêreld nie meer te onderskei is nie. Die lewe

---

³⁰⁶ Breek, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 27, p. 168.

³⁰⁷ VW., II, p. 313.

³⁰⁸ Vgl. VW., II, p. 314.

³⁰⁹ Vgl. VW., II, p. 314.

³¹⁰ VW., II, p. 313.

³¹¹ VW., II, p. 316. Vgl. ook Breek, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 12, p. 189.

³¹² VW., II, p. 228.

³¹³ VW., II, p. 306.

³¹⁴ VW., II, p. 228.

van die kerk is per definisie asketiese lewe waaruit die geloofskarakter van lidmate blyk.³¹⁵ Hierdie asketiese lewe moet nie verwar word met die werk van kloosterlinge nie. Dit handel oor mense wat in die praktyk van die lewe die lewe so voer, dat dit tegelyk geloof bly. Askese gaan nie om *uitlewing in die tyd* nie, maar om 'n *inkering tot die ewigheid*. Dit is alleen moontlik waar genade aanwesig is. *Genade* is 'n woord waarin die hele werking van die triniteit, wat die geloofsruimte van die kerk vul, saamgevat word. Waar genade aanwesig is, kan in geloof, hoop en liefde - wat nie mensewerk is nie - geleef word: "In deze tegenstelling van tijd en eeuwigheid, leven en inkeer, genade en ascese, ligt een spanning besloten, die uit de christelijke kerk nooit mag wijken."³¹⁶ Die prediking bring mense tot geloof in die Evangelie om hulle te leer lewe in die beoefening van geloof, hoop en liefde. Hierdie beoefening is asketies. Dit het met inkering tot die ewigheid te make: "Het laatste van het geloof blijft: 'Ik geloof in het eeuwige leven.' Daarvoor zijn wij christenen."³¹⁷ *Askese* het dus by Noordmans te doen met 'n lewensvorm, die enigste ware lewensvorm, wat in relasie tot die Koninkryk van God geskep word. Dit is 'n ruimte waarin 'n mens se oë kan oop bly vir die dae van God.³¹⁸

Die beskrywing tot dusver handel veral oor die betekenis van *askese* in 'n *religieuse sin*. Neven wys daarop dat hierdie kernwoord³¹⁹ in Noordmans se werk by hom meerdere betekenisse verkry: "We denken aan de *religieuze zin* van de ascese: de schroom voor de eeuwigheid. Daaruit volgt dan onmiddellijk de *morele zin*: soberheid en eenvoud. We vinden bij Noordmans ook nog een derde *methodologische zin*: de vereenvoudiging."³²⁰

Met betrekking tot die gebruik van *askese* in die morele en die religieuse sin, is die volgende aanhaling van Paul besonder interessant vir die huidige ondersoek (veral indien dit in gedagte gehou word dat die meditasie *Zondaar en bedelaar* in November 1945 geskryf is):

Naast een critische dogmatiek en een critische ecclesiologie treedt zo bij Noordmans *een critische moraal*, die geheel beheerst wordt door de gedachte aan de invasie, die

---

³¹⁵ VW., II, p. 229.

³¹⁶ VW., II, p. 231.

³¹⁷ VW., II, p. 231.

³¹⁸ Vgl. De Knijf, *Geest en gestalte*, p. 67.

³¹⁹ Vgl. Neven, *In de speelruimte van de Geest*, p. 21; Vgl. ook Paul, *Schepping en koninkrijk*, p. 208, wat "ascese" 'n woord noem wat in Noordmans se denke 'n belangrike rol speel.

³²⁰ Neven, *In de speelruimte van de Geest*, p. 21.

het Rijk van Christus doet in de civitas terrena. Het is deze gedachte, die hem tegen het einde van het bevrijdingsjaar 1945 doet schrijven: ‘Waar gaan wij nu heen? Niemand, die er nog een enigszins duidelijke voorstelling van heeft. Laten wij zuinig zijn op wat wij aan geestelijk goed nog hebben. En behoorlijk conservatief zijn in de moraal. Niet allemaal gaan dansen en kaarten en toneelspelen. Ook hier treft ons weer de ascetische toon, die zijn klankbodem dus niet heeft in een natuurlijke conservatisme, maar veeleer in de critiek van de eeuwigheid op de tijd en op alle vaste vormen en normen van dit leven.’³²¹

Askese in die morele sin, is ‘n begrip wat al veel vroeër as 1945 deur Noordmans gebruik en uitgewerk word. In sy artikel *Soberheid* (1932) behandel Noordmans die vraag hoe die geestelike nood van die tyd gesien behoort te word en hoe daarop gereageer moet word.³²² Noordmans toon begrip vir die wyse waarop die strukture in die samelewing die uitlewing van vroomheid moeiliker as vroeër maak wanneer hy skryf: “De verhouding van geloof en arbeid (fabriek), geloof en kapitaal, geloof en staat, is veel moeilijker met een vrome stemming te verbinden dan toen zich dat alles nog in het verlengde van de familie liet zien.”³²³ Hy merk op dat ons nie meer in die paradys lewe nie: “De grote verhuiswagen der geschiedenis is voor de deur en we zullen de volle harmonie nie terugvinden, vóór de eeuwigheid is aangebroken. Zolang is een zekere soberheid geboden, een intellectuele en zedelijke ascese, een leven bij wat de pot schaft, dat de mens toch eigenlijk ‘t best staat.”³²⁴

Noordmans herinner hom aan wat prof. dr. C. Gerretson eens gesê het oor die nee-sê teen onnodige weelde, vermaak en afleiding van die strenge lewenstaak by Calviniste. Volgens Noordmans wys Gerretson daarop dat “wij tot verlaging van levensstandaard moeten komen òf door nog strafere gebondenheid (door de staat), òf door een nieuwe independentie. Hij hoopte het laatste.”³²⁵

---

³²¹ In die tyd waarin *Zondaar en Bedelaar* geskryf is (1945), was die kritiek van die ewige lewe dus vlak in die bewussyn van Noordmans. (Vgl. Paul, *Schepping en koninkrijk*, p. 210.)

³²² VW., VI, pp. 459-465; Paul, *Schepping en koninkrijk*, p. 224; Sonderen, *De Kerk en het leven*, p. 41.

³²³ VW., VI, p. 461. Vgl. ook Sonderen, *De Kerk en het leven*, p. 41.

³²⁴ VW., VI, p. 463.

³²⁵ VW., VI, p. 464.

Vanweë die invloed wat Gerretson se beskrywing van die sobere Nederlandse volkskarakter op Noordmans se gelyknamige artikel gehad het, is dit nodig om dieper te delf na die inhoud van Gerretson se oortuigings.

Gerretson sê in sy rede, *De invloed van het Calvinisme op het Nederlandse Volkskarakter*,³²⁶ dat die ontvangs van die Calvinisme nie in die eerste plek 'n reaksie teen die Rooms-Katolieke Kerk was nie, maar teen die revolusie, wat as gevolg van die verwerping van die Roomse Kerk oor Europa uitgebars het, en gedreig het om die Middeleeuse kultuur ten gronde te laat gaan: “Met andere woorden, om de invloed van het calvinisme op het noordelijk volkskarakter te begrijpen, moet men het stellen *niet* teenover de - zij het wankelende en verouderde - *gezagsordering* van de middeleeuwse kerk, maar teenover de *gezagsverwerping* van de Wederdoperij.”³²⁷ Die agtergrond van Noordmans se beroep op Gerretson kan moontlik aan die hand van die volgende breedvoerige argument duideliker word:

Maar evenals de geestelijke afhankelijkheid aan de middeleeuwse mens correlaat was van zijn economische horigheid, zo eiste ook de religieuze *onafhankelijkheid* als correlaat, de economische independentie. Wat er van de gilde nez. [sic] overblijft onder dit handeldrijvend volk, is van weinig betekenis: elke volksgenoot moet afgezien van de diaconale steun, die men vreest – voor zich zelf zorgen. Dit wordt mogelijk gemaakt door de (niet invoering, maar) popularisatie van de *Geldwirtschaft*, het geldkapitalisme: elk gezin vormt nu een economische eenheid, die tracht zich zoveel mogelijk zelfstandig te maken. Dit *schijnt* iets zeer gewoons; het was inderdaad, in deze vorm en omvang, iets geheel nieuws. Dat wil zeggen, zoals Kuyper ergens in zijn *Stone-lectures* zegt, het calvinisme heeft het *gezin* vrijgemaakt van de staat: in de *autonomie* van het gezin, als *geestelijke* en economische eenheid, ligt de grootste gift van het calvinisme aan ons volksleven. Uit die betekenis volgt wat men zou kunnen noemen: de calvinistische levensstijl, die in wezen een ‘gezinsordering’ is: grote soberheid, zuinigheid, geslotenheid, met een afkeer van alles wat naar

---

³²⁶ C. Gerretson, *De invloed van het Calvinisme op het Nederlandse Volkskarakter*, Rede ter herdenking van het vijfde lustrum van de Societas Studiosorum Reformatorum, afdeling Utrecht, op 6 november 1931, gehouden in het Groot-Auditorium van de Rijksuniversiteit te Utrecht, in *Versamelde Werken II, Geschiedenis (1904-1931)*, Baarn: Bosch & Keuning N.V., 1974, pp. 385-401.

³²⁷ Gerretson, *De invloed van het Calvinisme op het Nederlandse Volkskarakter*, p. 388.

onnodige weelde lijkt; met een vrees ook van alles wat de gezinsleden, behalve door arbeid, buiten het gezin brengt. Want op de *verzekering* van de onafhankelijkheid van het gezin, als economische eenheid, is alle inspanning gericht: omdat deze, van alle uiterlijk gezag onafhankelijke, soevereine kring, de grondslag is voor de geestelijke vrijheid om God te dienen.³²⁸

Uit die aanhaling kan dit lyk asof die Calvinis en die liberale ekonoom 'n ideaal deel. Gerretson sien egter die verskil daarin dat die liberale materiële welvaartsideaal die geestelike agtergrond van die Calvinistiese religieuse ideaal mis. Dit is juis die strewe na steeds groter behoeftebevrediging wat van die besitter oorslaan op die niebesitter - die matelose konsumpsie - wat volgens Gerretson die oorsaak van die huidige krisis is: "Zolang het 'zoveel mogelijk kunnen verteren' het economisch ideaal van het volk, in al zijn geledingen blijft, zolang zal de noodgedwongen versobering slechts verbittering en toenemende afgunst op de overgebleven bezitters veroorzaken."³²⁹ Die besef moet weer deurbreek dat versobering nie 'n ramp is nie, maar 'n seën. Want die sobere ingetoë gesinslewe bied die beste waarborg vir die geestelik-sedelike ideaal. Die *ekonomiese optimum* is nie die *grootste moontlike rykdom vir die grootste aantal mense* nie, maar die verdiening van *het brood des bescheiden deels*.³³⁰ Dit is volgens Gerretson as gevolg van die tradisionele soberheid dat Holland in vergelyking met Amerika beter weerstand kon bied teen die teenswoordige krisis. Nêrens is die verderflike gedagte dat elkeen reg het op geluk - en dit is dan sinoniem met materiële welvaart - sterker in die volksbewussyn as in Amerika nie: "[N]ergens sterker de behoefte 'to have a good time' als hoogste levensvervulling....Daartegen is in Holland, zelfs in de tijden van weelde, die achter ons liggen, ten gevolge zeer zeker van de invloed van het Calvinisme, in zeer brede kringen een terughoudendheid geweest, een zich houden aan de oude, nuchtere, ingetogen lewenswijze, waardoor nu een weerstand bestaat, die niet anders dan verheugen kan."³³¹

Die gedagte van soberheid waaroor dit hier gaan, herinner aan die bekende Weber-tese.³³² Noordmans se naam word soms in een asem genoem met die begrip *innerweltliche Ascese*,

---

³²⁸ Gerretson, *De invloed van het Calvinisme op het Nederlandse Volkskarakter*, p. 393.

³²⁹ Gerretson, *De invloed van het Calvinisme op het Nederlandse Volkskarakter*, p. 397.

³³⁰ Gerretson, *De invloed van het Calvinisme op het Nederlandse Volkskarakter*, p. 397.

³³¹ Gerretson, *De invloed van het Calvinisme op het Nederlandse Volkskarakter*, p. 398.

³³² Vgl. W. Pannenberg, *Christian Spirituality and Sacramental Community*, London: Darton, Longman and Todd, 1983, p. 59: "The famous theory of Max Weber held that Calvinist piety was at the roots of modern capitalism because individual Christians in the process of their sanctification were expected to develop a

wat deur Weber en Troeltsch gebruik is om die gesindheid van die Protestantisme ten aansien van aardse goedere te tipeer.³³³ Aalders skryf dat askese ‘n belangrike plek het in Noordmans se boek *Herschepping* en dat die askese ‘n puriteinse karakter dra: “Hierdoor wordt ernst gemaakt met de realiteit van het leven met zijn eischen en zijn strijd. Dit puritanisme is een soort van ‘innerweltliche Ascese’.”³³⁴ Neven noem dat die askese by Noordmans in die profane lewe afspeel en in soverre “kan men haar met Max Weber ‘innerweltlich’ noemen.”³³⁵ Dit is ‘n vraag of Aalders en Neven nie te gou die begrip *innerweltliche Ascese* gebruik in hulle behandeling van askese by Noordmans nie. Noordmans vereenselwig homself nie heeltemal met hierdie terme nie. Hy skryf in sy artikel *Monnik en Puritein* (1948)³³⁶ “Sedert Troeltsch, die een kleine veertig jaar geleden een belangrijk werk schreef over de sociale opvattingen der christelijke kerken, onderscheidt men een ascese buiten en een andere binnen de wereld. Deze onderscheiding heeft voor onze beschouwing hier wel iets van haar betekenis ingeboet.”³³⁷

Die bedoeling van die bespreking van Gerretson se sieninge was egter nie om in gesprek met die Weber-tese te gaan of ‘n vergelyking tussen Noordmans se askese en *innerweltliche Ascese* te tref nie. Die belang van Gerretson se denke vir die huidige ondersoek is dat Noordmans by Gerretson aansluit in sy stuk *Soberheid* en onmiddellik kwalifiseer dat hy in die eerste plek in geestelike onafhanklikheid belangstel.³³⁸ Die betekenis van Gerretson se argument vir sobere geestelike onafhanklikheid is in Noordmans se woorde: “Dat betekent dat wij, zonder veel steun voor ons geloof in de wereld die ons omgeeft, in afwachting van de harmonie der eeuwigheid, in strenge geestelijke versoering, ons tevrede stellen met de toch maar weinige artikelen van ons Credo.”³³⁹

---

rationally calculated and disciplined life, an ascetic life-style rooted in their sense of vocation and prompted by the desire to reassure themselves of their vocation and election by success in their endeavors toward sanctification.”

³³³ L. J. M. Hage, *Calvijn en het maatschappelijk leven*, in J. van Genderen e.a., *Zicht op Calvijn*, Amsterdam: Buijten & Schippenheijn, 1965, p. 180. Vgl. ook S. Andreski, *Max Weber on Capitalism, Bureaucracy and Religion, A Selection of Texts*, London: George Allen & Unwin 1983; T. Hoekstra, *Economie en gelove*, pp. 62-169; B. Son, *The place of the christian church in modern society*, in J. M. Batteau, J. W. Maris, & K. Veling, *The vitality of reformed theology, Proceedings of the International Theological Congress June 20-24th 1994 Noordwijkerhout The Netherlands*, Kampen: Uitgeverij Kok, 1994, p. 158.

³³⁴ Aalders, in *Eltheto* 89(6), p. 170.

³³⁵ Neven, *In de speelruimte van de Geest*, p. 21.

³³⁶ VW., VI, pp. 513-516.

³³⁷ VW., VI, p. 515.

³³⁸ VW., II, pp. 463-464.

Beide Gerretson en Noordmans gee 'n belangrike rol aan die familie in hulle oproep tot soberheid.³⁴⁰ Die familie onderskei ook op 'n besondere wyse die askese van die monnik en die puritein.³⁴¹ Die puritein word menslik beskerm deur die familie en mense word daardeur ook teen hom beskerm: “Dat houdt hem vast in een God omtuinde natuurlijkheid en houdt hem terug van de vlucht in een bovennatuurlijkheid, die als zij op de wereld terugslaat, gemakkelijk in een demonische dwingelandij kan verkeren.”³⁴² In verband met sy familielewe kan die puritein nie die staat van armoede as God gewilde staat verkies nie. Die gebondenheid plaas grense aan sy gehoorsaamheid tot ver buite sy eie persoonlikheid. Die ontsaglike belang van die familie word deur die totalitêre staat ingesien: “Zij hebben een sterke neiging de macht van het familieleven, de betekenis van het persoonlijke bezit en de weerstand van de persoonlijke verantwoordelijkheid te breken.”³⁴³

Die kritiek wat Aalders teen Noordmans se askese-begrip in *Herschepping* inbring, kan in die lig van Noordmans se oog vir die belang van die familie nie geld vir sy askese-begrip in die algemeen nie. Aalders skryf Noordmans se *asketiek* “bestaat in formeele gehoorzaamheid, zonder het materieele beginsel der liefde.”³⁴⁴ Vir hom is dit “dichter bij de plichts-ethiek van Kant dan bij de liefdes-ethiek van Scheler - en van het Evangelie.”³⁴⁵ Dit bestaan alleen uit *belofte* en geen *gawe* nie, behalwe dan *gawe as belofte*.³⁴⁶ Daarom sou Noordmans se askese-begrip in *Herschepping* volgens Aalders geneig wees om wêreldvreemd te raak: “En wat moet er dan van deze wereld worden en ook van de energie, die zich in deze mijding niet kan realiseeren?”³⁴⁷

Aalders neem in sy kritiek teen Noordmans se vorm van askese as *geneigd tot wêreldvreemdheid* nie genoeg Noordmans se waardering van die puriteinse lewenshouding in

---

³³⁹ VW., II, p. 464.

³⁴⁰ Gerretson, *De invloed van het Calvinisme op het Nederlandse Volkskarakter*, p. 397; VW., VI, p. 516.

³⁴¹ VW., VI, p. 516.

³⁴² VW., VI, p. 516. Vgl. B. Breek, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 27, p. 150.

³⁴³ VW., VI, p. 516.

³⁴⁴ Aalders, in *Eltheto* 89(6), p. 171.

³⁴⁵ Aalders, in *Eltheto* 89(6), p. 171.

³⁴⁶ Aalders, in *Eltheto* 89(6), p. 171.

³⁴⁷ Aalders, in *Eltheto* 89(6), p. 171.

ag nie.³⁴⁸ Vir Noordmans is die puritein ‘n strenge oefenaar in die gewone lewe. Volgens Breek kan die volgende woorde oor Kohlbrugge ook op Noordmans toegepas word:

Het is dus niet zonder meer waar, wat vaak gezegd wordt, dat Kohlbrügge (sic) niet met de schepping zou rekenen. Hij acht juist alle aparte heiligheid, niet alleen die van monniken en nonnen, een schimpen op de schepping. In dit verband kan hij zeer reëel opkomen voor, z’n plicht doen’ en ‘gezond mensenverstand’.³⁴⁹

Die puriteinse lewenshouding wat Noordmans bepleit het niks met wêreldmyding te doen nie. Die puritanisme is by Noordmans die mees suiwere vertolking van die werk van die Heilige Gees wat die gewone lewe heilig. Dit gaan oor die sondaar, wat deur God in Christus verlos is en opstaan tot ‘n nuwe lewe: “Scheppen is scheiden, in het bijzonder in de heiliging.”³⁵⁰

In die lig van hierdie ondersoek is dit van belang om te vra *wat* Noordmans se askese-begrip vir die verstaan van sy meditasie *Zondaar en bedelaar* beteken. In dié meditasie skryf Noordmans dat die nood van die lewe ‘n mens so kan beetpak dat innerlike oefening onmoontlik word.³⁵¹ Die bedelaar wil met sy hele bestaan glo en bely. ‘n Mens sou kon sê dat die bedelaar nie alleen glo met sy swere nie, maar dat sy wonde hom laat inkeer tot die ewigheid. Die bedelaar hunker na verlossing, na salf op sy wonde deur ‘n barmhartige Samaritaan.³⁵²

Noordmans wil die twee gelykenisse - die gelykenis van die sondaar en die gelykenis van die bedelaar - nie gelyk in werking stel nie.³⁵³ Dit het ‘n verdere implikasie vir Noordmans se askese-begrip. Dit is by die kerk wat haar inrig vir die eeue wat askese intree.³⁵⁴ ‘n Mens sou Lasarus egter eerder ‘n deel van die *skare* as ‘n deel van die kerk kon noem.

---

³⁴⁸ Vgl. Breek, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 27, p. 149: “Ascetisme, Puritanisme, of ook soberheid, bescheidenheid, schroom, ontzag zijn geen historische verschijnselen, die op een gegeven moment hun tijd gehad zouden hebben. Zij behoren tot het ijzeren bestand van het leven uit de Geest.”

³⁴⁹ Breek, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 12, p. 191.

³⁵⁰ Breek, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 12, p. 193.

³⁵¹ VW., VIII, p. 22.

³⁵² Vgl. VW., VIII, p. 22.

³⁵³ VW., VIII, pp. 22-23.

³⁵⁴ VW., II, p. 228.

Die begrip “schare” kom reeds vroeg in Noordmans se *oeuvre* voor.³⁵⁵ Twintig jaar later as die eerste kere wat die woord by Noordmans gebruik word, skryf hy die artikel *Kerk en schare* (1933).³⁵⁶ Skare verwys in hierdie artikel na die “massa of menigte, die in haar geheel wel bij de kerk behoort, maar waarvan de individuen niet tot gemeentelijk leven zijn ontwaak.”³⁵⁷ Die skare is volgens Noordmans in die volkskerk ‘n wesenlike bestanddeel van die gemeente en dan bedoel hy gemeente as “dat deel der volkskerk, dat in een bewuste en actuele verhouding tot de ambten staat.”³⁵⁸ Van groter belang vir hierdie ondersoek is die sin waarin Noordmans schare in sy meditasies *De schare*³⁵⁹ en *De misdeelde*³⁶⁰ gebruik. Jesus tree volgens Noordmans tussen die skare op en bring die koms van die Koninkryk aan hulle. Die skare bestaan net gedurende die tyd van Jesus se koms op aarde. Die kerk is dus nie ‘n voortsetting van hierdie gemeenskap nie. “Jezus, de schare, de apostelen, het Koninkrijk der hemelen hebben geen opvolgers.”³⁶¹ Jesus het opgevaar na die hemel, die skare is verstrooi en die apostels uit Handelingte is nie meer die apostels uit die Evangelie nie: “Dit alles is er slechts éénmaal geweest. Het is op deze wereld niet vatbaar voor herhaling en alles wat zich aandient als een voortzetting daarvan draagt het merk der onechtheid duimendik op het voorhoofd. Het kan alleen maar verkondigd en afgebeden worden, zoals het zelf alleen maar bestond op de top van Jezus’ prediking en gebed.”³⁶² Net eenmaal het die skepping tot skare geword en was die Koninkryk van die Hemel so naby.³⁶³

Onder die skare is daar vir Noordmans in sy meditasie *De misdeelden* ‘n besondere groep wat nog meer in die Evangelie tuis behoort as die res van die skare: “Jezus noemt ze zelf: de blinden, de kreupelen, de melaatsen, de doven.”³⁶⁴ Onder hierdie *elite* uit die skare is Lasarus, die karakter uit *Zondaar en bedelaar*.³⁶⁵ Oor Lasarus se melaatsheid skryf Noordmans: “Jezus zag een regelrechte betrekking tussen die melaatsheid hier op aarde en de zaligheid in de

---

³⁵⁵ N. Wassenaar, Dr. O. Noordmans over ‘Kerk en schare’, Terugblik en vooruitzicht, in *Kerk en Theologie* 48, p. 113: “[I]n de in deel 1 van zijn *Verzamelde Werken* gebundelde pennevruchten is het vier keer te vinden, in artikelen in het ‘Hervormd Zondagsblad voor de Provincie Friesland.’”

³⁵⁶ Wassenaar, Dr. O. Noordmans over ‘Kerk en schare’, p. 114.

³⁵⁷ VW., V, pp. 246.

³⁵⁸ VW., V, p. 246.

³⁵⁹ VW., VIII, pp. 259-261.

³⁶⁰ VW., VIII, pp. 294-296.

³⁶¹ VW., VIII, p. 260.

³⁶² VW., VIII, p. 260.

³⁶³ VW., VIII, p. 261.

³⁶⁴ VW., VIII, p. 294; Wassenaar, Dr. O. Noordmans over ‘Kerk en schare’, p. 115.

³⁶⁵ VW., VIII, p. 294.

hemel.”³⁶⁶ Noordmans skryf dat hy die groep *misdeeldes* genoem het, maar dat hulle net sowel *mismaaktes* sou kon heet. Dit was egter geen toeval dat hulle tekort gekom het met die uitdeling van Gods gawes nie. Hierdie mense is meer opsetlik geskape as die ander: “Lazarus kwam niet in Abrahams schoot, omdat hij toevallig een gelovige was, maar omdat hij noodwendig melaats was.”³⁶⁷ So lyk die skepping as ons daarna soek in die klein formaat van die Evangelie: “God had satan een felle greep op deze schare toegelaten. Maar juist daardoor kregen zij een duidelijke gelijkvormigheid met zijn Zoon ‘om in zekere zin eerstelingen te zijn onder zijn schepselen’ (Jak. 1:18 Vert. NBG).”³⁶⁸

Nou word dit duideliker wat Noordmans bedoel wanneer hy sê dat die verlossing nie medies inwerk op die skepping nie, maar juis andersom, dat die skepping medies inwerk op die verlossing!³⁶⁹ Hier sou gekonkludeer kon word: **Die elite uit die skare word geskape vir die ewige lewe!**

---

³⁶⁶ VW., VIII, p. 294.

³⁶⁷ VW., VIII, p. 295.

³⁶⁸ VW., VIII, p. 296.

³⁶⁹ VW., II, p. 388.